

Одним з аспектів виховання було включення дітей у трудові практики сім'ї. Практично дослідити вклад дітей в родинну працю досить складно, бо в джерелах таких згадок дуже мало. Але деякі відомості все ж такі трапляються. На володимирськомугродському уряді у 1579 р. розглядався випадок про трагічну загибель 11-річного хлопчика Івана, який пас кіз у лісі й за невідомих обставин зник. Тіло хлопчика мати знайшла наступного дня на кінці села «забитого и заморьдованого до смерти и закопаного в землю». Незважаючи на те, що хлопчик займався дуже відповідальною справою, він характеризується як «детинка невеликая, толкоув одиннадцати летех»[9;с. 300].

Отже, родинне життя православних значною мірою регламентувалося православною церквою, зокрема стимулюванням останньою народжуваності. Також церквою встановлювалися досить сурові вимоги до виховання дітей, що сприяло розвитку такої риси характеру як покірність. Повсякдення дитини було наповнено страхом перед батьківським покаранням. Незважаючи на те, що ранньомодерне суспільство визнавало дитинство як окремий віковий стан, діти активно залучалися до економічного життя через доступні для виконання трудові практики, що подеколи могло призводити до нещасних випадків.

Література

1. Ворончук І. Інтелектуали ранньомодерної доби про освіту та виховання дітей. // Українознавство. 2016. № 1. С. 71-88
2. Ворончук І. О. Населення Волині в XVI - першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники: Монографія. К., 2012. 712 с.: іл.
3. Ворончук І. О. Українська шляхетська родина ранньомодерної доби у внутрішніх зв'язках і стосунках: батьки та діти. *UkrainaLithuanica*. 2017. №4. С. 189-205.
4. Воссоединение Украины с Россией // Документы и материалы в трех томах. Т. 1. 1620-1647 годы. М. : Изд-во АН СССР, 1953. 585 с.
5. Гончаренко І.М. Дитина та ставлення до неї у повсякденному житті православних України другої половини XVI-XVII ст. // *Virtus*. 2020. № 49. С. 236-239.
6. Зайцева Т.Д. Дис. ...д-ра іст. наук. Антропологія міст і міського права на руських землях корони польської в XIV – першій половині XVII ст. Київ , 2019. 465 с.
7. Ізмарагд основного типу. ІР НБУВ. Ф. 307, оп. 1, спр. 489.
8. Наливайко Д. Лікарство на оспалыйумysl чоловічий. Острог : Друкарня В. К. Острозького, 1607. [183] арк.
9. Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. Київ: «Фенікс», 2014. 776 с.

УДК 94:37(47)"180/191"

Новікова С.В.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології

ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ГІМНАЗІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Історична освіта посідала важливе місце у навчальному курсі гімназій Російської імперії. У XIX ст. історія стала обов'язковим предметом у навчальному плані гімназій, в

який була введена «Уставом» 1804 р. Згідно з ним історія викладалася разом з географією одним викладачем, на них виділялися у навчальному плані спільні години. Акцент робився на всесвітню історію [7]. З 1811 р. завдяки попечителю Санкт-Петербурзького учбового округу С. Уврову до програми Санкт-Петербурзької гімназії було введено курс історії Росії, який з цього часу став постійним у гімназичних навчальних планах. Для викладання історії на початку XIX ст. використовувався підручник «Сокращения всеобщей истории» професора готської гімназії І.А. Галлетті, виданий у 1810 р. [11, с.261]

Протягом XIX – початку XX ст. у навчальних планах гімназій відбувалися певні зміни у розподілі годин після видання чергового гімназичного уставу. Так, 8 грудня 1828 р. був затверджений новий Статут гімназій та училищ. Згідно з ним історія викладалася з 3-го по 7-й клас [1]. 16 липня 1830 р. Радою Санкт-Петербурзького університету було затверджено «Начертание учебных предметов в гимназиях и училищах сообразно с новым уставом», за яким у III класі вивчали огляд всесвітньої історії, у IV класі – давню історію, у V – середньовічну, у VI – нову, у VII – російську історію. Тижневе навантаження можна побачити у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл тижневих годин історії за класами у XIX ст.

1804-1849 рр.							
Клас	Кількість годин на тиждень (1 урок – 1,5 год.)						
	III	IV	V	VI	VII	VIII	Всього
Гімназія з двома мовами	3	3	4,5	4,5		4,5	19,5
Гімназія з однією мовою	-	3	4,5	4,5	4,5	-	16,5
1849 р.							
У класах спеціального навчання	-	6	4,5	4,5	4,5	4,5	24
1864 р.							
Класична гімназія		2,5	3,75	3,75	3,75	3,75	17,5
1871 р. (1 урок – 1 година)							
Класична гімназія	2	2	2	2		4	12
Жіночі гімназії МНП	2	2	3	3		2	12

[1, 5, 7-9]

У «Начертании» обговорювалися такі умови викладання: поступовість розповіді, достовірність подій; історія не повинна бути лише вправою для тренування пам'яті.

Підручники та посібники, за якими відбувалося викладання, традиційно затверджувались Міністерством народної освіти. До 1860-х рр. такі списки навчальної літератури видавалися дуже нерегулярно. Також взагалі існував дефіцит підручників, тому гімназії використовували в практиці викладання все, що тільки можна було пристосувати до навчальних потреб, у тому числі і посібники, що склалися самими вчителями. У цей період офіційне схвалення з фіксацією в переліках книг, що випускалися міністерством, отримали тільки два видання з вітчизняної історії - «Начертание истории государства Российского» І. Кайданова та «Начертание русской истории» М. Устрялова. Після початку реформ в освітній сфері їх кількість постійно зростала, особливо в останній чверті XIX –

на початку ХХ ст. Т. Пашкова, яка вивчала склад міністерських каталогів 1860 – 1916 рр. наводить такі цифри. у 1880-х – на 71% порівняно з попереднім десятиліттям, у 1890-х – на 67%, у 1900-х – на 56%, у 1910-х – на 87% [13, с.59].

У 1880-х рр. – на початку ХХ ст. використовувалися підручники та посібники М. Баженова, І. Беллярмінова, К. Єлпатьєва, Д. Іловайського, М. Острогорського, С. Рождественського, С. Соловйова та ін. [13, с.60-61].

При цьому відомий публіцист та літературний критик Д. Писарев так охарактеризував якість гімназичних підручників з історії та її викладання взагалі: «Учебники истории никуда не годятся... Но новых учебников совсем не нужно; они также никуда не будут годиться, потому что учебник истории для гимназий – бессмыслица, невозможная книга, неосуществимая мечта. Рациональное преподавание истории в гимназии также мечта, которая ни при каких условиях осуществиться не может».

У вступі підручника І.А. Галлетті було вміщено міркування про предмет історії, її джерела (усні та письмові), а також допоміжні дисципліни для її пізнання: географію, хронологію, нумізматику, генеалогію, геральдику та дипломатику. У підручнику переважали теми з всесвітньої історії, з вітчизняної історії було приділено увагу лише добі князювання Володимира Святославича та подіям ХVІІІ – початку ХІХ ст. Ці прогалини доповнив викладач гімназії Є. Константинов, який переклав підручник і додав до нього свою працю «Обзрениероссийскойистории». Також використовувалися переведений з німецької посібник «Достопамятные происшествия во всемирной истории» Г. Бредова, «Курс Всеобщейистории» (1811-1812) Є.Зябловського, призначений для чиновників, а згодом – «Руководство к познанию сеобщей политической истории» професора Царськосельського ліцея І.Кайданова [11, с.265 – 267].

Є. Зябловський вважав, що користь історії, полягала у тренуванні не лише пам'яті, а й у тому, що вона є «збором моральних дослідів людського роду». Серед методів викладання автор визначав етнографічний або народороповідний для вітчизняної історії та синхроністичний або змішаний (етнографо-синхроністичний) – для всесвітньої. Для школярів як найбільш простий та доступний автор радив лише перший метод.

На учительській з'їздах та нарадах кінця ХІХ - початку ХХ ст. постійно обговорювалися проблеми викладання історії в школі. Наприклад, на одній з таких нарад було зазначено, що навіть у випускному VІІІ класі неможливо пройти і половини матеріалу, який необхідний для підготовки до екзамену, оскільки в навчальних планах на історію відводиться всього 60-70 робочих годин на рік, що неможливо серйозно пройти курс історії ХІХ ст., насиченої подіями, тому гімназисти змушені вчитися самостійно «...поразличным брошюрам, случайным книжонкам». Щодо змісту навчального матеріалу зазначалося, що необхідно перенести головну увагу на вивчення загальних умов життя замість біографій окремих історичних особистостей, на події новітньої історії, скоротити кількість хронологічних відомостей, уникати у викладанні суб'єктивності та тенденційності, розширити матеріал з історії повсякдення та внести у процес викладання більшу систематизацію для встановлення зв'язку між епохами та найважливішими моментами історичного розвитку [10; 12].

Історичне виховання відбувалося в гімназіях і в позанавчальний час. Разом з наставниками гімназисти відвідували екскурсії, тематичні вечори, брали участь у святкуванні важливих історичних подій. Як приклад можна навести історію видання збірки «Мариуполь и его окрестности», написаної викладачами Маріупольської Олександрівської чоловічої гімназії як текст навчальних екскурсій з історії та краєзнавства. У тогочасні місцеві пресі також можна було знайти повідомлення

наступного змісту: «21 февраля 1913. В циркебратьев Яковенко состоялось празднование 300-летней годовщины царствования дома Романовых. Программу подготовили и провели учащиеся реального училища, Мариинской гимназии и частной прогимназии Н. С. Дарий. После выступления директора реального училища В. И. Гиацинтова на тему «Историческое значение события 21 февраля 1613 в жизни русского народа» учащиеся представляли сцены из спектаклей, так называемые живые картины на исторические темы, декламировали стихи. Заключался праздник пением государственного гимна», або «23 декабря 1912 г. – 2 января 1913 г. Состоялась экскурсия в Москву учащихся Мариупольского реального училища В. И. Гиацинтова. Группа состояла из 22-х учеников и 5-ти учителей. Экскурсанты осмотрели башни Кремля, храм Христа Спасителя, Оружейную Палату, Румянцевский музей, патриаршую ризницу, исторический музей. Строгановское училище и другие памятники истории и культуры» [3; 4].

Отже, у XIX – на початку XX ст. історія посіла важливе місце у навчальному курсі гімназій, її викладання та методичний супровід регулювалися Міністерством народної освіти. За обсягом матеріалу переважало викладання всесвітньої історії. До 1880-х рр. існували проблеми із забезпеченням гімназій підручниками, існували також проблеми у структурі змісту програм та методиці викладання.

Література

1. Высочайше утвержденный 8 декабря 1828 г. Устав гимназий и училищ, уездных и приходских, состоящих в ведомстве университетов: С.-Петербургского, Московского, Казанского и Харьковского. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание второе. Т. 3. СПб., 1830. № 2502.
2. Зябловский Е. Ф. Курс всеобщей истории, читанный на публичных лекциях, учрежденных при Санктпетербургском Педагогическом Институте для чиновников, обязанных гражданской службою, одного Института профессором Евдокимом Зябловским. В 3 ч. Ч. 1-3. СПб.: В Тип. Ф. Дрехслера, 1811-1812. Ч. 1: Содержащая введение во всеобщую историю и Древнюю историю. [6], 231 с.; Ч. 2: Содержащая Среднюю историю. [2], IV, IV, 225 с.; Ч. 3: Содержащая Новую историю. [2], 396, [2], IV, 41 с.
3. Мариупольская жизнь. 1913. 2 января
4. Мариупольская жизнь. 1913. 21 февраля
5. Распределение числа уроков в младшем и старшем отделениях VII класса гимназии Одесского учебного округа. *Цирк. Одесск. уч. окр.* 1873. № 9. С. 370; № 10. С. 419.
6. Уваров С.С. О преподавании истории относительно к народному воспитанию. Санкт-Петербург: В типографии Ф. Дрехслера, 1813. 28 с. URL: http://az.lib.ru/u/uwarow_s_s/text_1813_o_prepodavanii_istorii.shtml
13. Устав учебных заведений, подведомых университетам, 5 ноября 1804 года. *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения*. Санкт-Петербург, 1864. Т. I. Столб. 301-304, 322-324, 330-331. URL :<http://lib4all.ru/base/B3284/B3284Part58-125.php>
14. Устав гимназий и прогимназий Министерства Народного Просвещения. 19 ноября 1864 года. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т. 3. СПб., 1865. Стб. 1301–1350. URL: <https://www.prlib.ru/item/443031>
15. Устав гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения. 30 июля 1871 года. *Цирк. Одесск. уч. окр.* 1871. № 8. Отд. I. С. 272-315.
16. Кареев, Н. И. Заметки о преподавании истории в средней школе. Санкт-Петербург: Типогр. И.Н. Скороходова, 1900. [2], 78 с. URL :<https://www.prlib.ru/item/411808>

17. Пашкова Т. И. Как преподавали историю петербургским гимназистам в первой половине XIX в. *Вопросы образования/Educational Studies Moscow*. 2021. № 2. С. 261–278. URL :<https://doi.org/10.17323/1814-9545-2021-2-261-278>
18. Пашкова Т.И. Разное об истории нашей средней школы. Учение – свет. URL:<https://sites.google.com/site/ucenesvet/raznoe-ob-istorii-nasej-srednej-skoly>
19. Пашкова Т. И. Учебные руководства по отечественной истории для средних учебных заведений в каталогах Министерства народного просвещения (1860-е – 1916 гг.). Вестник ПСТГУ. Серия IV: Педагогика. Психология. 2020. Вып. 58. С. 57–73. <http://vestnik1.pstgu.ru/ru/series/issue/4/58/article/7283>

УДК 377(477.7)"185"

Папац А.С.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РЕАЛЬНИМИ УЧИЛИЩАМИ В КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

В період сучасного реформування освіти, актуальним та доречним є звернення до історії формування та розвитку закладів середньої освіти, у тому числі і реальної. Для успішної роботи закладів освіти сьогодні необхідним є вивчення та узагальнення досвіду попередніх історичних етапів у роботі та управлінні закладами освіти на території України. Метою даної статті є висвітлення системи управління реальними училищами на території Катеринославської губернії у другій половині ХІХ ст. Вивченням цього питання займалися такі історики та краєзнавці як Гаєвська Л., Константинов Н., Рождественський С. [1, 2, 7] та інші.

19 листопада 1864 р. було прийнято «Устав гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения» [5], за яким гімназія служила закладом середньої освіти, яка готувала учнів до вступу в університет, змінювався термін навчання — з 8 років на 7, а також гімназії було поділено на класичні та реальні [5, с.417]. Статут узаконував три основні типи середньої школи: класична гімназія з двома давніми мовами, латинською і грецькою; класична з однією латинською мовою; реальна гімназія без давніх мов. У реальних гімназіях збільшувався об'єм викладання математики і природознавства за рахунок скорочення годин на гуманітарні предмети. Міністр народної освіти О.В. Головнин запропонував поділити наявні в Російській імперії гімназії (а їх було 80) таким чином: 16 гімназій - класичні з двома давніми мовами, латиною та грецькою; 16 зробити реальними, а ті, що залишились - 48 гімназій зробити класичними з однією латиною. З часом число реальних гімназій стало зменшуватись і їх залишилось 5, а інших гімназистів за їх бажанням було переведено в класичні гімназії з однією давньою мовою. Причиною зниження кількості реальних гімназій стала норма Статуту, яка встановлювала, що випускники класичних гімназій отримували право вступати до університетів без іспитів, а тим, хто закінчував реальні гімназії доступ в університети був ускладнений, і вони могли продовжити освіту переважно у вищих технічних учбових закладах. [2, с.167-179; 1].

У 1872 р. було прийнято «Устав реальных училищ ведомства Министерства Народного Просвещения» [6], яким заборонялося випускникам реальних училищ вступати до вищих навчальних закладів. Метою реальних училищ було: надавати молоді освіту, яку можна було б застосовувати в промисловості і торгівлі. Для цього учні повинні були